

Het rendement van Opstap in de basisschoolperiode

Een longitudinaal onderzoek naar effecten van een gezinsgerichte stimuleringsprogramma bij Turkse en Marokkaanse gezinnen

Een samenvatting

• Nederlands
Jeugd
• instituut

C. van Tuijl en R. Siebes
Universiteit Utrecht

Het rendement van Opstap in de basisschoolperiode

Een longitudinaal onderzoek naar effecten van een
gezinsgerichte stimuleringsprogramma bij Turkse en
Marokkaanse gezinnen

Een samenvatting

C. van Tuijl en R. Siebes
Universiteit Utrecht, 2006

Uitgegeven door:
Nederlands Jeugdinstituut / NJi
Utrecht

Inleiding

Kleuters uit met name Turkse en Marokkaanse gezinnen hebben bij hun intrede in het onderwijs vaak een aanzienlijke achterstand. Een achterstand die zij gedurende de basisschool niet meer inhalen. Oorzaken van onderwijsachterstand in deze groepen zijn taalachterstand en een andere moedertaal dan het Nederlands, minder stimulering en ondersteuning vanuit het gezin en verschil in opvoedingsdoelen en opvoedmiddelen tussen de thuissituatie en de schoolsituatie. Omdat de kern van de oorzaken binnen het gezin ligt, is het van belang gezinnen te betrekken bij de bestrijding van onderwijsachterstand. Het gezin blijft immers het primaire ondersteunende milieu voor opgroeiende kinderen.

Het programma Opstap

5

In het programma Opstap, een gezinsgericht stimuleringsprogramma, staat het gezin en met name de moeder-kindinteractie centraal. Dit programma heeft als doel vier- en vijfjarige kleuters beter voor te bereiden op het formele onderwijstraject (vanaf groep 3), zowel qua vaardigheden als qua werkhouding. Om dit doel te bereiken omvat het programma een tweejarig traject van begeleiding van moeders naar een meer stimulerende en ondersteunende omgang met hun kleuter. Daarnaast omvat het programma een gestructureerd aanbod van ontwikkelingsstimulerende activiteiten die moeders dagelijks gedurende een kwartier met hun kleuter uitvoeren. Het ondersteunende karakter van de moeder-kindinteracties en het plezier in leren staan bij de activiteiten centraal.

Het nieuwe Opstap werd ontwikkeld naar aanleiding van teleurstellende resultaten van het oude Opstapprogramma en de zware kritiek op de inhoud, vormgeving en rationale van het oude programma. Het nieuwe Opstap heeft één cruciaal kenmerk gemeen met het oude Opstapprogramma: het programma slaagt erin in onze samenleving moeilijk toegankelijke gezinnen te bereiken. Het gaat vaak om zeer laaggeschoolde allochtone ouders, die veelal geen Nederlands spreken. Om deze ouders te bereiken worden 'contactmedewerkers' ingezet: moeders uit de dezelfde etnische groep die naast hun eigen taal ook Nederlands spreken. Zij leggen huisbezoeken af en dragen daar programma-activiteiten over. In maandelijks groepsbijeenkomsten reikt de lokale coördinator thema's rond opvoeding en ontwikkeling aan waarover de moeders discussiëren. Moeders worden gestimuleerd het programma uit te voeren in de taal die zij het best beheersen, veelal is dat de moedertaal. Daarom zijn de materialen (voorleesboeken, werkbladen, cassettebandjes) in verschillende taalversies voorhanden. Het programma is zo vormgegeven dat ook (functioneel) analfabeet moeders ermee uit de voeten kunnen.

Moeders leren in dit programma hun kleuters te ondersteunen en te stimuleren. Ook krijgen zij informatie over de basisschool en over opvoedingsthema's als grenzen stellen. De combinatie van opvoedingsondersteuning en ontwikkelingsstimulering biedt ouders de mogelijkheid om hun opvoedingspraktijken meer te stroomlijnen conform de omgangswijze en verwachtingen in het basisonderwijs. Hierdoor zet Opstap ontwikkelingen in gang die de aanpassing aan school vergemakkelijken. Van het programma zijn blijvende effecten in de vorm van een meer ondersteunend opvoedingsklimaat te verwachten. Het programma wordt inmiddels op grote schaal geïmplementeerd waarbij Turkse en Marokkaanse gezinnen de grootste afnemers zijn.

Onderwijsachterstand is een hardnekkig soort problematiek. Desondanks is de verwachting dat Opstap een aanzet kan geven tot een langdurige, meer ondersteunende houding van moeders bij hun kind, een grotere betrokkenheid van het gezin bij het schoolse functioneren en een betere werkhouding en leerprestaties bij het kind.

Onderzoeksvragen en opzet van het onderzoek

7

Het onderzoek naar de effecten van dit programma richtte zich op het schoolse functioneren van kleuters in brede zin waarbij niet alleen gekeken werd naar testprestaties, maar ook naar leerkrachtbeoordelingen van gedrag en prestaties van de kinderen en doorstroming in het onderwijs. Kleuters uit gezinnen die het programma volgden (de programmagroep) werden vergeleken met kleuters uit gezinnen die geen programma volgden (de controlegroep) maar vergelijkbaar waren (en veelal afkomstig van dezelfde school) maar eveneens sinds kort naar de basisschool gingen. In feite was de vraag of Opstap een surplus-effect had bovenop de basisschool.

Een ander kenmerk van het onderzoek is dat het een longitudinale studie betrof: beide groepen kinderen werden zowel bij de start als bij beëindiging van het programma getest en ook enige tijd daarna (follow-up). Bovendien werden er toetsgegevens, leerkrachtbeoordelingen en doorstroomcijfers verzameld tot het overgrote deel van de onderzoeksgroep de basisschool verlaten had. De gegevens bij de start van het programma toonden dat de programma- en controlegezinnen vergelijkbaar waren. Vergelijkbaarheid van gezinnen voorafgaand aan het programma vergemakkelijkte de interpretatie van verschillen na beëindiging van het programma.

Naast gegevens van de kinderen werden gegevens bij de ouders, de scholen en leerkrachten en, voor de programmagroep, de coördinatoren van Opstap verzameld. Er is voor zover mogelijk gekozen voor instrumenten die betrouwbaar, gestandaardiseerd en genormeerd waren, met een belangrijke voorspellende waarde voor schoolprestaties op termijn.

Naast het hierboven beschreven hoofdonderzoek was er een aanvullende dieptestudie bij een kleine groep Turkse gezinnen. In deze groep werd door middel van een observatiestudie nagegaan of de verandering in moeder-kindinteractie die het programma beoogt, ook gerealiseerd was. Hiervoor werden voor en na het programma bij programma- en controlegezinnen thuis video-opnames gemaakt van moeder en kind tijdens een sorteertaak.

Tenslotte werd nagegaan welke kinderen het meest profiteerden van het programma: de intelligente of minder intelligente kinderen. De aanduiding (minder) intelligent verwijst naar de IQ-score bij aanvang van het onderzoek waarbij bedacht dient te worden dat mate van taalbeheersing en stimulering thuis een belangrijke invloed hebben op deze score. Profijt werd gedefinieerd als groei in IQ over een periode van ruim twee jaar en in termen van doorstroming tijdens de gehele basisschoolperiode (acht tot negen jaar na afname van de eerste intelligentietest).

Opstap is een grootschalig, landelijk geïmplementeerd programma. Deze effectstudie richtte zich op effecten van die implementatie door gezinnen te werven op tweeëntwintig Opstap-locaties in het land. Hierbij waren grote steden, middelgrote steden en plattelandsgemeenten vertegenwoordigd. Het onderzoek was uitsluitend gericht op Turkse en Marokkaanse (inclusief Berber-) gezinnen. Zij zijn de grootste groepen afnemers van het programma. De kinderen uit deze etnische groepen hebben gemiddeld de grootste achterstand, zowel bij de start als bij het verlaten van het onderwijs. Aan het onderzoek deden ruim driehonderd gezinnen mee, waaronder circa 180 Turkse en 140 Marokkaanse gezinnen. Hiervan namen tweehonderd gezinnen aan Opstap deel en waren er ruim honderd controlegezinnen.

Beschrijving van de onderzoeksgroep

De groep ouders was in termen van leeftijd, verblijfsduur en leeftijd bij aankomst in Nederland zeer divers. In termen van generatie waren twee generaties sterk vertegenwoordigd: de tussengeneratie (bij aankomst in Nederland ouder dan zes maar jonger dan 18 jaar) en de gezinsvormers (degenen die als huwelijkspartner tamelijk recent naar Nederland gekomen waren). Alleen bij Marokkaanse vaders was er ook een substantiële groep vroege eerste generatie. Op andere kenmerken waren er minder verschillen tussen de deelnemende gezinnen. Bijna alle ouders spraken thuis overwegend de eigen taal met hun kleuter: Turks, Marokkaans-Arabisch of Berbers. Hun Nederlandse taalvaardigheid was over het algemeen zeer beperkt. Ruim 50% van de ouders had onderwijs gevolgd in het land van herkomst. De ouders hadden een laag opleidingsniveau. De opleidingsduur (het aantal jaren onderwijs) liet zien dat dit opleidingsniveau zelfs nog een te positief beeld gaf, vooral van de Marokkaanse groep. Van de Marokkaanse groep met maximaal basisonderwijs had 40% van de ouders slechts drie jaar of minder onderwijs genoten. De arbeidsmarktpositie van de vaders was ronduit slecht: 30% van de Turkse en 35% van de Marokkaanse vaders was werkloos. Daarnaast zat 6 à 7% van de vaders in de WAO.

Vaders die werkten deden bijna uitsluitend laag- of ongeschoold werk. De meeste moeders waren huisvrouw. Werkende moeders deden laag- of ongeschoold werk. Wat betreft de opleiding en de arbeidsmarktpositie van de ouders van de onderzoeksgroep kan geconcludeerd worden dat zij een duidelijke achterstandspositie in de Nederlandse samenleving innemen.

De kinderen uit het onderzoek waren tussen de vier en ruim vijf jaar oud bij de start van het onderzoek, met een gemiddelde leeftijd van vier jaar en negen maanden. Bij de start van het programma presteerden de kinderen laag op de afgenomen tests; zeer laag op Nederlandse woordenschattesten, maar ook laag-gemiddeld op woordenschattesten in de eigen taal. Ze presteerden eveneens laag op alle, dus ook de non-verbale, onderdelen van een intelligentietest. Vergelijking van de Opstap- en de controlegroep bij de voormeting liet zien dat het opleidings- en werkniveau van de ouders niet noemenswaardig verschilde, dat de Opstapkinderen gemiddeld vier tot zes weken ouder waren en gemiddeld iets hoger presteerden op de intelligentietest. Voor dit laatste verschil werd in de kortetermijnanalyses gecorrigeerd: bij de kortetermijn follow-up werden voor intelligentie geen verschillen meer tussen de Opstap- en controlegroep gevonden.

Resultaten van het evaluatieonderzoek

Het effectonderzoek richtte zich in eerste instantie op doorstroming tijdens de basisschoolperiode, op testprestaties en op leerkrachtbeoordelingen. Een exploratief diepteonderzoek leverde aanvullende informatie over de werking van het programma: werkte het programma inderdaad via de kwaliteit van de moeder-kindinteractie? Tot slot werd nog nagegaan wie het meest profiteerde van het programma.

Bij de kortetermijnevaluatie werden kinderen individueel op school getest door getrainde onderzoeksassistenten en werden leerkrachtbeoordelingen opgevraagd. Bij de (middel-)langetermijn follow-ups, tweeënhalve en zes jaar na beëindiging van het programma, werden toetsgegevens en leerkrachtbeoordelingen van de kinderen bij de scholen opgevraagd. De resultaten op de tests bij beëindiging van het programma en de follow-up werden gecorrigeerd voor verschillen in IQ en moedertaal bij voormeting. Bovendien werden de uitkomsten voor de Turkse en Marokkaanse groep afzonderlijk geanalyseerd in verband met verschillen in Nederlandse taalbeheersing en de taal waarin Opstapgezinnen het programma met hun kleuter uitvoerden. De kinderen waren verspreid over een groot aantal scholen in het hele land: bij voormeting ruim 70 basisscholen, bij de follow-ups waren dat er meer dan 100.

1. Doorstroming naar groep 3, 5 en 8

Opstap bleek een duidelijk effect te hebben op de doorstroming naar groep 3. De betere doorstroming naar groep 3 gold zowel voor Turkse als Marokkaanse als voor Berber Opstap-kinderen. Uit analyses bleek dat gemiddeld 70% van de Opstapleerlingen doorstroomde naar groep 3 tegenover 50% van de controlegroep. Opstap bleek ook op middellange termijn positieve effecten te hebben op de doorstroming. Turkse kinderen die aan dit programma deelnamen behielden op de middellange termijn hun voorsprong in doorstroming op Turkse controleleerlingen. Voor de Marokkaanse groep gold dat de voorsprong van de Opstapgroep in vergelijking met de kortetermijnevaluatie kleiner werd, maar nog altijd 15% bedroeg. De voorsprong in doorstroming in het onderwijs ging gepaard met vergelijkbare rapport- en toetsresultaten. Tegen de verwachting in werd zelfs op lange termijn, namelijk aan het einde van de basisschool, ofwel zes jaar na beëindiging van het programma, nog altijd een significant verschil in doorstroming gevonden tussen Opstap- en controlekinderen. Van de programmakinderen had 46% een groep gedoubleerd tegenover 63% van de controlekinderen. Bij de Turkse groep was het verschil in doublures 14% en in de Marokkaanse groep 16%: in beide gevallen doubleerden Opstapkinderen minder vaak dan controlekinderen. Kortom, het programma had zes jaar na beëindiging nog een aantoonbaar significant positief langetermijneffect op de doorstroming c.q. het aantal doublures in het basisonderwijs. Het verschil in doorstroming bemoeilijkte overigens een goede vergelijking tussen Opstap- en controlekinderen.

2. Testprestaties

Samenvattend kunnen we stellen dat aanvankelijk de resultaten van Opstap per etnische groep verschilden. Voor de Turkse Opstapgroep waren er aantoonbare positieve resultaten van het programma. Er waren redelijke effecten op een deel van de testprestaties (voor voorbereidend rekenen en Turkse taalvaardigheid) en op leerkrachtbeoordelingen van onder meer Nederlandse taalprestaties. De resultaten voor de Marokkaanse Opstapgroep waren wisselend, deels als gevolg van verschillen tussen Marokkanen en Berbers. Bij de Marokkaanse groep werden aanvankelijk geen significante verschillen tussen de Opstapgroep en de controlegroep gevonden. Analyses voor Marokkanen en Berbers afzonderlijk toonden voor de Marokkanen een redelijk effect op voorbereidende rekenvaardigheid in het voordeel van de Opstapgroep. Er werden aanvankelijk geen significante effecten bij de Berbers gevonden maar bij de kortetermijn follow-up werd voor Berbers een trend naar betere scores voor de Nederlandse taalonderdelen gevonden voor de Opstapgroep. Bij de Marokkaanse groep was er een achterstand op het onderdeel passieve woordenschat ten opzichte van de controlegroep. Consistente effecten op testprestaties werden dus vooral bij de Turkse groep en direct na afloop van het programma gevonden. Een verklaring voor de verschillen tussen de Turkse en Marokkaanse groep leek deels gelegen in factoren in het gezin (zeer lage scholingsgraad van met name Berbermoeders en de complexe taalsituatie van Marokkaanse gezinnen), deels in de heterogeniteit van deze groep (Marokkanen versus Berbers) en deels in de uitvoeringspraktijk van het programma. Een punt was dat de leerstof en instructie in een lagere groep (die van de zittenblijvers) en een hogere groep (die van de niet-zittenblijvers) verschilde en daarmee testresultaten kon beïnvloeden. Het analyseren van de testresultaten per groep loste het punt van de vergelijkbaarheid niet op omdat daarbij geen rekening gehouden werd met het verschil in doorstroming. Bij de Cito-Eindtoetsresultaten vonden we geen verschillen meer tussen de Opstapgroep en de controlegroep en evenmin tussen de Turkse en Marokkaanse groep. De vergelijkbare Cito-Eindtoetsscores werden geïnterpreteerd in combinatie met de betere doorstroming.

3. Leerkrachtbeoordelingen

Leerkrachtbeoordelingen werden bij de follow-ups verzameld. Voor de Turkse groep was er op korte termijn een duidelijk effect van Opstap op leerkrachtbeoordelingen van inzet en (Nederlandse!) taalprestaties. Turkse Opstapleerlingen werden dus positiever beoordeeld dan Turkse controlekinderen. Voor de Marokkaanse kleuters vielen de leerkrachtbeoordelingen over het geheel alleen gunstiger uit voor hun inschatting van de aansluiting van thuis en school.

In groep 8 gaven de leerkrachten een advies voor vervolgonderwijs. Hoewel er over het geheel genomen geen significante verschillen waren tussen de Opstap- en de controlegroep viel bij de Turkse groep wel het relatief hoge percentage controlekinderen op dat een advies voor een basisberoepsgerichte leerweg kreeg.

10

De meerwaarde van Opstap

Wat heeft Opstap dan op korte en lange termijn opgeleverd als surpluseffect bovenop de basisschool?

Een gedurende het gehele onderzoek consistente bevinding is het verschil in doorstroming in het voordeel van de Opstapgroep. Doorstroming is een belangrijk effect. Het doorstromen van een kleuter naar groep 3 weerspiegelt het vertrouwen van de leerkracht dat een kind zal slagen in het formele onderwijs. Vlotte doorstroming is een belangrijke indicator dat aanpassing aan school succesvol is verlopen. Bij de Turkse Opstapgroep leidde het programma tot betere testprestaties en leerkrachtbeoordelingen in de kleuterperiode, hetgeen bijdroeg aan een hoger percentage Opstappers dat naar groep 3 doorstroomde. In de daarop volgende metingen werden geen significante verschillen in testresultaten gevonden en bleef de voorsprong in doorstroming voor Opstap kinderen significant beter. Kortom, de Turkse Opstapgroep had de betere testprestaties en hogere beoordelingen verzilverd in de vorm van betere doorstroming naar groep 3 en wist deze voorsprong te consolideren tot het einde van de basisschool. Bij de Marokkaanse groep was een dergelijk effect wat minder duidelijk, al bleek ook bij deze groep een duidelijk verschil in doorstroming tussen de Opstap- en controlekinderen.

In Nederland is van de recente onderwijsachterstandprogramma's Opstap het enige programma waarbij zulke langetermijneffecten zijn onderzocht bij eenzelfde (dus niet tussentijds veranderde) onderzoeksgroep. De effecten van Opstap zijn opmerkelijk omdat het programma in vergelijking met andere voor- en vroegschoolse programma's relatief kort duurt (tweemaal 30 weken), de effecten onderzocht zijn bij een landelijke implementatie (en niet in een modelsetting) en omdat de moeders in de onderzoeksgroep buitengewoon laag (of beter gezegd: kort) zijn opgeleid en veelal geen Nederlands spreken.

Een vaak gehoorde vraag was of laag opgeleide moeders en/of contactmedewerkers wel de geschikte personen waren om jonge kinderen te stimuleren in hun ontwikkeling. Daarover geeft het observatieonderzoek uitsluitsel.

Observatieonderzoek

Opstap richt zich op de kwaliteit van de moeder-kindinteractie om het functioneren van kleuters in het onderwijs te verbeteren. In een exploratieve dieptestudie bij een beperkt aantal Turkse gezinnen werd nagegaan of er aantoonbare veranderingen waren in de kwaliteit van de moeder-kindinteractie, die gerelateerd waren aan de taal- en rekenprestaties. Bij de start en bijna een half jaar na beëindiging van het programma werden bij de gezinnen thuis video-opnames gemaakt van de MKI tijdens een sorteertaak. Deze opnames werden omgezet in transcripten. De transcripten werden vervolgens op een aantal aspecten voor moeder en kind gecodeerd. Er

werden variabelen samengesteld die twee kernaspecten van de kwaliteit van interactie weergaven: de cognitieve en taalstimulering en de emotionele ondersteuning door de moeder. Bij de start van het programma verschilden de Opstap- en controlemoeders niet significant op de cognitieve en taalstimulering, maar wel was er een verschil ten gunste van de Opstapmoeders wat betreft de sociaal-emotionele ondersteuning. Bij nameting bleken Opstapmoeders op het laatste punt opnieuw significant te verschillen van controlemoeders, maar het verschil was nu groter dan bij de voormeting. Opstapmoeders waren bij nameting meer emotioneel ondersteunend dan controlemoeders.

Vervolgens werd nagegaan in hoeverre deze geobserveerde interactiekwaliteiten ook daadwerkelijk bijdroegen aan de effecten van de conditie op de testprestaties. De geobserveerde emotionele ondersteuning bleek een significante bijdrage te leveren aan de betere taal- en rekenprestaties.

In de exploratieve dieptestudie werd de veronderstelling bevestigd dat Opstap leidde tot veranderingen in kwaliteit van de moeder-kindinteractie, en dat deze interactieveranderingen leidden tot betere testprestaties. Zoals uit dit observatieonderzoek bleek konden Turkse laag opgeleide moeders een meer ondersteunende interactiewijze met hun kind aanleren en leidde dit tot betere taal- en rekenprestaties bij hun kinderen. Of datzelfde geldt voor Marokkaanse moeders valt te bezien: zij zijn vaak niet of veel korter naar school geweest, maar blijken erg gemotiveerd om kansen alsnog te leren te benutten.

Wie profiteerde het meest?

Er werd nagegaan of er bij dit onderzoek een Mattheus-effect optrad, en welk effect intelligentiegroei en het programma hadden op het langetermijnfunctioneren op school. Een Mattheus-effect treedt op als een groep met gunstige kenmerken meer van een interventie profiteert dan een groep met minder gunstige kenmerken. In het huidige onderzoek werd nagegaan of intelligente kinderen meer groei in hun intelligentie toonden tijdens de kleuterperiode en een succesvollere schoolloopbaan (in termen van doorstroming) hadden dan minder intelligente kinderen. Hiervoor werden de kinderen op basis van hun IQ bij voormeting ingedeeld in een minder intelligente groep (IQ lager of gelijk aan 85, ofwel meer dan 1 standaarddeviatie onder het normgemiddelde) en een groep intelligentere kinderen (IQ van 86 of hoger).

Resultaten lieten zien dat in termen van groei in IQ minder intelligente kinderen meer groei toonden dan intelligentere kinderen, namelijk 11,7 versus -1,5 standaardpunten. Er was geen verschil in groei in IQ tussen de totale Opstap- en controlegroep, en evenmin tussen de Opstap- en controlegroep in de minder intelligente en de intelligentere groep.

Voor het voorspellen van doorstroming in de basisschool bleek een flinke groei in IQ in de kleuterperiode in combinatie met deelname aan Opstap echter een belangrijke factor. Alleen groei in IQ was onvoldoende. De minder intelligente Opstapkinderen met een fikse groei in IQ doubleerden 25% minder vaak dan de groep vergelijkbare controlekinderen. Binnen de groep Opstapkinderen was er geen significant verschil in doorstroming tussen minder intelligente en intelligente kinderen. Vooral de meest gedepriveerde kinderen hadden dus het meest profijt van het programma in termen van groei in IQ. Dat de Opstapkinderen het meest profiteerden als ze minder intelligent waren toont aan dat het programma in de vorm van ondersteuning thuis bijdraagt aan een vlottere schoolloopbaan.

Conclusies

12

De Turkse en Marokkaanse groepen zijn moeilijk bereikbaar voor preventie, ondersteuning en hulpverlening. Opstapcoördinatoren en contactmedewerkers ('buurtmoeders') behoren tot de weinigen die wel een ingang hebben bij deze moeilijk bereikbare doelgroep. Zij slagen erin per jaar enkele duizenden Turkse en Marokkaanse gezinnen te motiveren gedurende twee jaar deel te nemen aan een programma voor ontwikkelingsstimulering en opvoedingsondersteuning.

De onderzoeksgroep in dit evaluatieonderzoek gaf een weinig rooskleurig beeld van de deelnemende gezinnen. De ouders spraken weinig Nederlands, waren erg laag opgeleid en bijna de helft van de vaders was werkloos of arbeidsongeschikt. Uit de testgegevens van de onderzoeksgroep bij voormeting bleek dat de kinderen bij intrede in het onderwijs al een forse achterstand hadden en tijdens de basisschoolperiode doubleerde meer dan de helft van de kinderen één of meerdere groepen.

Opstap had aantoonbare surplus effecten op het schoolse functioneren van deze kinderen bovenop het basisonderwijs. Voor de Turkse groep had het programma op korte termijn positieve effecten op testprestaties in de moedertaal en voorbereidend rekenen in het Nederlands en op leerkrachtbeoordelingen van inzet en Nederlandse taal. De groep wist daardoor beter door te stromen naar groep 3 en deze betere doorstroming werd geconsolideerd tot het einde van de basisschool. Bij de Marokkaanse groep had het programma eveneens effect op de doorstroming naar groep 3, maar waren de effecten in termen van testprestaties en leerkrachtbeoordelingen beperkter (en voor de testprestaties verschillend voor Marokkanen en Berbers). Bij de Marokkaanse groep waren de resultaten soms moeilijk te interpreteren doordat naast het verschil tussen Marokkanen en Berbers factoren als thuistaal, sekse en de wisselende implementatie van het programma een rol speelden. De omvang van de onderzoeksgroep was te klein om aan al deze factoren recht te doen.

Anders dan verwacht bleek zelfs zes jaar na beëindiging van het programma geen uitdoving in de zin van het wegvallen van verschillen in doorstroming of minder goede testresultaten voor de Opstapgroep. Integendeel, aan het einde van de basisschool werd vastgesteld dat de Opstap-kinderen hun voorsprong in doorstroming op de controlegroep hadden behouden bij een gelijk prestatieniveau. Deze uitkomsten zijn interessant omdat tot op heden uitsluitend dergelijke middellangetermijneffecten getraceerd konden worden voor programma's uitgevoerd in scholen of kinderdagopvang door professionele werkers, zoals bij de programma's High/Scope Perry Preschool (Schweinhart, Barnes & Weikart (1993) en Abecedarian (Campbell & Ramey, 1995; Barnett, 1995). Van beide onderzoeken merkt Farran (2000) echter op dat essentiële gegevens, zoals *F*- en *p*-waarden, respectievelijk gemiddelden en standaarddeviaties van de groep waarvan alle data beschikbaar zijn, ontbreken.

Uit observatieonderzoek bij een beperkt aantal Turkse gezinnen bleek Opstap effect te hebben op de kwaliteit van de moeder-kindinteractie. Moeders uit de Opstapgroep waren in interactie met hun kind meer ondersteunend dan controlemoeders. Tevens bleek dat deze interactiekenmerken bijdroegen aan betere testprestaties. Deze studie bevestigt de veronderstelde werking van het programma. Bovendien toont de studie aan dat ook laag opgeleide moeders de ontwikkeling van schoolse vaardigheden van hun kleuter effectief kunnen stimuleren.

Een onderzoek naar wie het meest profiteerde, de minder intelligente of intelligentere kinderen, liet zien dat in termen van groei in IQ minder intelligente kinderen meer groei vertoonden dan intelligentere kinderen. Er waren geen verschillen in groei in IQ tussen de totale Opstap- en controlegroep. Ook binnen de groep minder intelligente of intelligentere kinderen hadden Opstap- en controlekinderen een vergelijkbare groei in IQ. Voor het voorspellen van succes in de basisschool (vlotte doorstroming) is een flinke groei in IQ in de kleuterperiode in combinatie met deelname aan Opstap echter een belangrijke factor. Een verschil van maar liefst 25% in doublures werd gevonden tussen de minder intelligente Opstap- en controlekinderen met een flinke groei in IQ tijdens de kleuterperiode.

De resultaten van dit onderzoek benadrukken het belang van een ondersteunend gezinsklimaat. Voor een voorspoedige schoolloopbaan en welbevinden van kinderen thuis en op school is een

ondersteunende thuisfront van onschatbare waarde voor maatschappelijke kansen die allochtone kinderen krijgen. Opstap levert een beperkte maar relevante bijdrage aan ondersteuning van jonge kinderen door Turkse en Marokkaanse ouders.

De waarde van deze bevindingen ligt in het feit dat gedurende negen jaar onderzoeksgegevens werden verzameld over kinderen uit een moeilijk bereikbare groep gezinnen waarvan een deel participeerde in een grootschalig geïmplementeerd programma. Bij dit onderzoek waren bijna twintig Opstapcoördinatoren en ruim honderd basisscholen betrokken. De resultaten waren dus niet afhankelijk van een enkele coördinator en/of basisschool en zijn derhalve beter generaliseerbaar. Bovendien werd het overgrote deel van de kinderen (78%) ook daadwerkelijk acht tot negen jaar gevolgd. Bij soortgelijke evaluatieonderzoeken is dit ongebruikelijk. In het huidige onderzoek zijn zwak presterende kinderen niet uitgevallen hetgeen de gevonden effecten mogelijk heeft gedrukt. Des te opmerkelijker zijn de resultaten als men bedenkt dat het programma Opstap, in tegenstelling tot de meeste voorschoolse programma's, slechts een tweejarig programma is en voor een groep ouders die door de meeste programma's niet bereikt wordt.

Dit laat onverlet dat er ook zaken verbeterd kunnen worden. De kwaliteitsbewaking en de monitoring van de uitvoering van het programma zijn punten van aandacht, zeker bij de Marokkaanse groep. De afgelopen jaren hebben veel gemeenten zich laten verleiden tot het schrappen van Opstap uit hun aanbod van voor- en voerschoolse interventies zo blijkt uit het Jaarboek 2001 Averroès/VVE-programma's. Op basis van de beschikbare effectiviteitsgegevens van dergelijke programma's is dit onterecht.

Dit evaluatieonderzoek levert een bijdrage aan onze kennis van de effectiviteit van gezinsgerichte programma's en biedt beleidsmakers wellicht een basis voor de keuzen die zij maken.

Tuijl, C. van en R. Siebes

Het rendement van Opstap in de basisschoolperiode. Een longitudinaal onderzoek naar effecten van een gezinsgerichte stimuleringsprogramma bij Turkse en Marokkaanse gezinnen. Alkmaar: Extern print, 2006

Te bestellen bij Buro Extern (072-567000, bestelling@extern.nl).

Aangehaalde studies:

Barnett, W.S. (1995)

Long-term effects of early childhood programs on cognitive and school outcomes. The Future of Children, 5(3), 25-50.

Campbell, F.A. & Ramey, C.T. (1995)

Cognitive and school outcomes for high-risk African-American students at middle adolescence: Positive effects of early intervention. American Educational Research Journal, 32, 743-772.

Farran, D. (2000)

Another decade of intervention for children who are low-income or disabled: What do we know now? In J.P. Shonkoff & S.J. Meisels (Eds.) Handbook of early childhood intervention (pp. 510-548). Cambridge: Cambridge University Press.

Schweinhart, L., Barnes, H., & Weikart, D. (1993)

Significant benefits: the High/Scope Perry Preschool study through age 27. Monographs of the High Scope Educational Research Foundation, number 10. Ypsilanti, The High/Scope Press.

Opstap wordt verspreid door het Nederlands Jeugdinstituut / NJi. Informatie over Opstap is te verkrijgen bij Monica van der Waal-Meijering (030-2306729 / e-mail: stapprogramma.nl)

